

IESLODZĪJUMU VIETU DARBĪBAS TIESISKAIS REGULĒJUMS THE LEGAL REGULATION OF IMPRISONMENT OPERATIONS

Jānis Gruzniņš

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, jg23038@edu.rta.lv, Rēzekne, Latvija
Zinātniskā vadītāja Dr.iur. **Ilona Bulgakova**

Abstract. *The legal regulation of the operation of prisons is an actual topic, as it affects not only the prisoner's rights and safety, but also the safety of society as a whole. The Constitution of the Republic of Latvia says that everyone has the right to freedom and personal inviolability. But, if a person has committed a crime, the court can take their freedom away and imprison them. In such a situation, it is important to ensure that the operation of prisons complies with the laws and regulations of the Republic of Latvia, as well as international standards and human rights. In addition, all prisons were built in the last century, and are outdated, they don't meet modern requirements. Resocialization of ex-prisoners is very important. Especially for those who have been in prison for a long time, because when they get out of prison, they don't have their old work place to live and work.*

Keywords: *imprisonment, laws, legislation, location of imprisonment, prison administration, prisoner, safety, the prison system.*

Ievads

Ieslodzījumu vietu darbības tiesiskā regulējuma temats ir aktuāls, jo tas skar ne vien ieslodzīto tiesības un drošību, bet arī sabiedrības drošību kopumā. Latvijas Republikas Satversmes 8. nodaļas normās ir noteikts, ka ikvienam ir tiesības uz brīvību un personīgo neaizskaramību (*Latvijas Republikas Satversme, 1922*). Tomēr, ja persona ir izdarījusi noziegumu, tiesa var piespriest tai visbargāko kriminālsodu - brīvības atņemšanu. Šādā situācijā ir svarīgi nodrošināt, lai Ieslodzījuma vietu pārvaldes un tās iestāžu darbība atbilstu gan Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem, gan starptautiskajiem standartiem un cilvēktiesībām. Jāņem vērā arī apstākļi, ka visas ieslodzījuma vietas ir būvētas pagājušajā gadsimtā, tās ir novecojušas, neatbilst mūsdienu prasībām.

Raksta mērķis ir izpētīt ieslodzījuma vietu darbības tiesisko regulējumu.

Raksta uzdevumi ir šādi:

- 1) analizēt ieslodzījuma vietu tiesisko reglamentāciju;
- 2) iepazīties ar ieslodzījuma vietu funkcijām;
- 3) izprast ieslodzījuma vietu struktūru un tās tiesisko regulējumu;
- 4) apkopot ieslodzījuma vietu klasifikāciju.

Pētījuma objekts ir ieslodzījuma vietu darbības tiesiskais regulējums.

Pētījuma priekšmets ir ieslodzījuma vietu iestāžu struktūras un darbības reglamentācija un tās piemērošana.

Pētījuma izstrādē izmantotas šādas **pētniecības metodes**: analītiskā, tiesību vēsturiskā, un literatūras analīzes metode. Analītiska metode tiek izmantota, lai analizētu ieslodzījuma vietu darbības tiesisko regulējumu dažādu normatīvo aktu kontekstā. Tiesību vēsturiskā metode analizē tiesību normu un institūciju vēsturisko attīstību. Literatūras analīzes metode ļauj analizēt jau publicētos darbus, normatīvos aktus, grāmatas, rakstus u.c. rakstus.

Darbā tiek izmantoti internetā pieejamie materiāli, normatīvie avoti, t.sk. Satversme un citi Latvijas valsts likumi, periodikas izdevumi un citi literatūras sarakstā minēti materiāli.

Ieslodzījuma vietu darbības tiesiskais regulējums

Ieslodzījuma vietu darbību regulē vairāki likumi, autors saskatījis tos un konstatējis, ka kopumā tie ir vismaz 18 likumi. Starp tiem jāmin šādi: Latvijas Republikas Satversme, Latvijas Soduzpildes kodekss, Valsts pārvaldes iekārtas likums, Ieslodzījuma vietu pārvaldes likums, Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums, Soduzreģistra

likums, Informācijas atklātības likums, Fizisko personu datu apstrādes likums, Apžēlošanas likums, Iesniegumu likums, Dokumentu juridiskā spēka likums, Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likums, Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm disciplinārbildības likums, Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likums, Darba likums, Darba aizsardzības likums, Likums "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā", Valsts valodas likums, Publisko iepirkumu likums, kā arī likums "Par Eiropas Kopienas dalībvalstu konvenciju par ārvalstu kriminālsodu izpildi" (*Ieslodzījuma vietu pārvalde, 2022*).

Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. panta noteikts, ka valsts pārvalde ir pakļauta likumam un tiesībām. Tā darbojas normatīvajos aktos noteiktās kompetences ietvaros. Valsts pārvalde savas pilnvaras var izmantot tikai atbilstoši pilnvarojuma jēgai un mērķim, valsts pārvalde savā darbībā ievēro cilvēktiesības. Valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs. Pie sabiedrības interesēm pieder arī samērīga privātpersonas tiesību un tiesisko interešu ievērošana. Valsts pārvalde savā darbībā ievēro labas pārvaldības principu. Tas ietver atklātību pret privātpersonu un sabiedrību, datu aizsardzību, taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā un citus noteikumus, kuru mērķis ir panākt, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses (*Valsts pārvaldes iekārtas likums, 2002*).

Ieslodzījuma vietu pārvaldes likuma 1. pantā nostiprināts likuma mērķis, proti, nodrošināt likumības un cilvēktiesību principiem atbilstošu Ieslodzījuma vietu pārvaldes darbību. Likuma 2. panta norma regulē ieslodzījuma vietu pārvaldes struktūru un darbinieku pieņemšanu, un atbrīvošanu no darba (*Ieslodzījuma vietu pārvaldes likums, 2002*).

Savukārt Ieslodzījuma vietu pārvalde ir Tieslietu ministrijas padotībā esoša valsts pārvaldes iestāde, kas īsteno valsts politiku apcietinājuma kā drošības līdzekļa un brīvības atņemšanas kā kriminālsoda izpildes jomā. Pārvaldi vada priekšnieks. Priekšnieka amata kandidatūru apstiprina Ministru kabinets, bet priekšnieku iecel amatā un atbrīvo no amata tieslietu ministrs. Pārvaldes sastāvā ir centrālais aparāts, Mācību centrs, kā arī brīvības atņemšanas iestādes un izmeklēšanas cietumi (turpmāk - ieslodzījuma vietas). Pārvalde apkopo informāciju par apcietinātajām un notiesātajām personām, kuras atrodas un atradās ieslodzījuma vietās. Pārvaldes nolikumu apstiprina Ministru kabinets (*Ieslodzījuma vietu pārvaldes nolikums, 2005*).

Saskaņā ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes likuma 4. panta pirmo daļu pārvaldes personālu veido amatpersonas ar speciālajām dienesta pakāpēm, vispārējā valsts civildienesta ierēdņi un darbinieki (*Ieslodzījuma vietu pārvaldes likums, 2002*).

Likuma otrā nodaļa regulē ieslodzījuma vietas un mācību centru darbību. 6. pantā noteikts, ka ieslodzījuma vietas veic apcietinājuma kā drošības līdzekļa un brīvības atņemšanas kā kriminālsoda izpildi, nodrošina notiesāto resocializāciju un garīgo aprūpi, kā arī veselības aprūpi (*Ieslodzījuma vietu pārvaldes likums, 2002*).

Uz 2024. gada maiju Latvijā darbojas šādas ieslodzījuma vietas:

- a) izmeklēšanas cietumi;
- b) slēgtie cietumi;
- c) daļēji slēgtie cietumi;
- d) atklātie cietumi;
- e) audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem (*Ieslodzījuma vietu pārvaldes nolikums, 2005*).

Pēc 2024.gada septembra, sakarā ar daļēji slēgtā režīma izslēgšanu, no Latvijas Soduzpildes kodeksa, arī daļēji slēgtu cietumu aktualitāte ir zudusi.

Latvijas Soduzpildes kodekss regulē kriminālsodu izpildes uzdevumus. Kriminālsodu izpildes uzdevums ir izpildīt kriminālsodu saskaņā ar šajā kodeksā noteiktajiem kriminālsodu izpildes pamatprincipiem, piemērojot notiesātajam šajā kodeksā noteiktos resocializācijas līdzekļus, kā arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no

noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas (*Latvijas sodu izpildes kodekss, 1970, 1.p.*).

Šajā sakarā jāmin Satversmes tiesas nozīme ieslodzījuma vietu darbības tiesiska regulējuma pilnveidē. Tā, piemēram, Satversmes tiesa 2019. gada 7. novembra spriedumā nolēma atzīt Latvijas Sodu izpildes kodeksa 50.⁴ pantu, ciktāl tajā paredzētajai atšķirīgajai attieksmei pret notiesātajiem vīriešiem nav objektīva un saprātīga pamata, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam un spēkā neesošu no 2021. gada 1. maija (*Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums, 2018, Nr. 2018-25-01*).

Ieslodzījuma vietu darbības nodrošināšanā svarīga nozīme ir arī speciālistu sagatavošanai. Ieslodzījuma vietu pārvaldes Mācību centrs nodrošina Pārvaldes amatpersonu, vispārējā valsts civildienesta ierēdņu un darbinieku profesionālo izglītošanu un profesionālās kvalifikācijas paaugstināšanu. Mācību centru vada priekšnieks (*Ieslodzījuma vietu pārvaldes likums, 2002, 9. p.*).

Iepriekš tika minēti vairāki tiesību akti, kuri ir būtiski ieslodzījuma vietu darbībā. Tā, piemēram, viens no šādiem tiesību aktiem ir Sodu reģistra likums, kura mērķis ir izveidot vienotu uzskaiti par noziedzīgus nodarījumus un administratīvos pārkāpumus izdarījušām personām, lai veicinātu šo nodarījumu un pārkāpumu novēršanu un atklāšanu, kā arī par tiem personai noteiktā soda izpildes un tiesību ierobežojumu kontroli (*Sodu reģistra likums, 2013*). Likums regulē reģistrā iekļaujamās ziņas, ziņu pieprasīšanu no Eiropas Savienības dalībvalstīm, reģistrā iekļauto ziņu sniegšanu un datu apstrādes uzraudzību, reģistrā iekļauto ziņu glabāšanas termiņus un administratīvo pārkāpumu procesa atbalsta sistēmu.

Ieslodzījuma tiesu darbībā tiek piemēroti arī iekšēji normatīvi akti. Ārkārtīgi svarīgs ir viens no Ieslodzījuma vietu pārvaldes iekšējiem normatīvajiem dokumentiem – Ētikas kodekss, kurš vairākkārtīgi tika papildināts. Ētikas kodeksa mērķis ir veicināt nodarbināto ētisko apziņu, nostiprināt profesionālo ētiku, veidot pozitīvu Pārvaldes tēlu sabiedrībā, sekmēt nodarbināto ētisku uzvedību, mazināt interešu konflikta un lobēšanas situāciju rašanās iespēju. Ētikas kodekss ir vienlīdz saistošs visiem nodarbinātajiem to dienesta vai darba pienākumu izpildē, izņemot jautājumus, kas tieši attiecināmi vienīgi uz amatpersonām (*Ieslodzījuma vietu pārvalde, 2024*).

Lai augstāk minētie normatīvie akti tiktu piemēroti pareizi, ir izstrādāti Ministru kabineta noteikumi, kuros ir noteiktā kārtībā kā jāpiemēro katrs konkrētais likums.

Ieslodzījumu vietu darbības raksturojums

Ieslodzījumu vietās tiek nodrošināta apcietināto uzraudzība, drošība un viņu pamatvajadzību apmierināšana, notiek apcietinājuma kā drošības līdzekļa un kriminālsoda – brīvības atņemšanas, izpildes procesa organizēšana.

Ieslodzījuma vietu darbību organizē Ieslodzījuma vietu pārvalde, kas ir Tieslietu ministrijas pārraudzībā esoša valsts pārvaldes iestāde, kuras funkcijas, uzdevumi un kompetence noteikti ar Ministru kabineta 2005. gada 5. novembra noteikumiem Nr. 827 apstiprināta „Ieslodzījuma vietu pārvaldes nolikuma” otrajā sadaļā. Pārvaldes funkcijas ir apcietinājuma kā drošības līdzekļa un brīvības atņemšanas kā kriminālsoda izpildes nodrošināšana (*Ieslodzījuma vietu pārvaldes nolikums, 2005*).

Amatpersonas ar speciālajām dienesta pakāpēm, kas strādā ieslodzījumu vietās, ir saistīts ar noteikumiem par darba pienākumiem, atbildību un attieksmi pret apcietinātajiem. Tiesiskais regulējums nosaka, kādi ir personāla pienākumi un tiesības. Dienests Iekšlietu ministrijas sistēmas iestādēs un Ieslodzījuma vietu pārvaldē (specializētais dienests) ir veidots atbilstoši karjeras dienesta modelim. Karjeras dienesta modelim raksturīga pakāpeniska dienesta gaita, kad persona sāk dienestu no zemākās amata pozīcijas un pakāpeniski veido karjeru, pārejot arvien augstākos amatos sistēmas ietvaros. Atvaļināšanas pamats no specializētā dienesta var būt neatbilstība amatam tikai gadījumā, ja amatpersona nepiekrīt pārcelšanai citā amatā (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu*

departamenta spriedums, 2010, Nr. A42924209 SKA-490/2010).

Ieslodzījuma vietu personāla darbības tiesiskie pamati reglamentēti Ieslodzījumu vietu nolikumā. Ieslodzījuma vietu pārvaldes mājas lapā ir ziņas par vakanču ievērojamo skaitu, regulāri ir vairāki simti vakanču, kas liecina par personāla noturības problēmu, ko veicina citas aktualitātes, konkrēti, darbinieku izdegšana darbā, “izdegšana”, kā rezultātā darbinieki biežāk slimo un kļūst neuzmanīgāki, un tas rada riskus efektīvai ieslodzījuma vietu darbības nodrošināšanai.

Ieslodzījuma vietu personāls veic dažādas funkcijas un uzdevumus, lai nodrošinātu ieslodzīto tiesības un iestādes darbības efektivitāti. Šeit ir daži aspekti, kas saistīti ar personālu un to darbības tiesiskajiem regulējumiem.

Ieslodzījuma vietu klasifikācija

Saskaņā ar Latvijas Soduzpildes kodeksa 13. pantu brīvības atņemšanas sodu izpilda slēgtajā cietumā, daļēji slēgtajā cietumā, atklātajā cietumā, kā arī audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem. Atkarībā no soda izciešanas režīma un pamatojoties uz Latvijas Soduzpildes kodeksu, Ieslodzījuma vietu pārvalde nodrošina ieslodzīto izvietojumu brīvības atņemšanas vietās (*Latvijas soduzpildes kodekss, 1970, 13. p.*).

Ministru kabinets 2024. gada 27. februārī apstiprināja Tieslietu ministrijas izstrādātos grozījumus Latvijas Soduzpildes kodeksā, kas paredz pāreju uz divu veidu cietumu sistēmu (t.i., slēgto un atklāto cietumu) un arī citus būtiskus brīvības atņemšanas sodu izpildes regulējuma pilnveidojumus, kas soda izpildes procesu padarīs raitāku un efektīvāku.

Līdz šim Latvijā pastāvēja trīs veida brīvības atņemšanas iestādes – slēgtais, daļēji slēgtais un atklātais cietums. Grozījumi paredz turpmāk brīvības atņemšanas sodu izpildi Latvijā īstenot tikai divu veidu cietumos – slēgtajā un atklātajā (*Tieslietu ministrija, 2024*).

Secinājumi un priekšlikumi

1. Ieslodzījuma vietu darbību regulē vismaz 18 likumi, kuriem pakārtots – ievērojamais daudzums Ministru kabineta noteikumu. Minētā tiesiskā bāze ir pārmērīgi plaša un sarežģīta un būtu nepieciešama tās revīzija, samazinot normatīvo aktu skaitu, kā arī, iespējams, apvienojot vairākus normatīvus aktu vienā.
2. Ieslodzījuma vietu pārvalde ir tieši pakļauta Tieslietu ministrijai, bet pastarpināti pakļauta Iekšlietu ministrijai. Ieslodzījumu vietu personāla daļu veido personas ar speciālajām dienesta pakāpēm, sakarā ar to, līdzīgi kā iekšlietu dienesta personāls, tajās darbojas subordinācijas un pakļautības kārtība.
3. Ieslodzījumu vietās tiek nodrošināta apcietināto uzraudzība, drošība un viņu pamatvajadzību apmierināšana. Tiek izpildīts gan brīvības atņemšanas sods, gan drošības līdzeklis – apcietinājums.
4. Latvijā tiesas piesprieš sodus izpilda slēgtajā cietumā, daļēji slēgtajā cietumā (līdz 2024. gada septembrim), atklātajā cietumā, kā arī Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem. Tieslietu ministrija 2024. gadā septembrī paredzēta pāreja uz divu veidu cietumiem – slēgtais un atklātais cietums.
5. Sakarā ar minēto, ieslodzījuma vietu iestādēm ir nepieciešams pielāgoties un uzlabot savu darbību atbilstoši jaunajam regulējumam.

Izmantotie avoti un literatūra

1. *Ieslodzījuma vietu pārvaldes likums.* (31.10.2002) Latvijas Republikas likums. Skatīts 30.03.2024. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=68492>
2. *Ieslodzījuma vietu pārvaldes nolikums.* (05.11.2005). Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.827. <https://likumi.lv/ta/id/120647-ieslodzijuma-vietu-parvaldes-nolikums>
3. *Latvijas Republikas Satversme* (15.02.1922.). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/57980->

- latvijas-republikas-satversme
4. *Latvijas sodu izpildes kodekss*. (23.12.1970). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/90218-latvijas-sodu-izpildes-kodekss>
 5. *Sodu reģistra likums*. (10.10.2013). Latvijas Republikas likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=261384>
 6. *Valsts pārvaldes iekārtas likums*. (06.06.2002.) Latvijas Republikas likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=63545>
 7. Ieslodzījuma vietu pārvalde. (18.03.2024). *Ieslodzījuma vietu pārvaldes Ētikas kodekss*. Iekšējie noteikumi Nr. P-1-406-2024-00006. <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/6522/download?attachment>
 8. Ieslodzījuma vietu pārvalde. (28.09.2022). *Normatīvie akti*. https://www.ievp.gov.lv/lv/normativie-akti-0?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F
 9. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 13. novembra spriedums lieta Nr. SKA-490/2010. <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba>
 10. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2019. gada 7. novembra spriedums lietā Nr. 2018-25-01. <https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?search%5Bnumber%5D=2018-25-01>
 11. Tieslietu ministrija. (27.02.2024). Valdība atbalsta pāreju uz divu veidu cietumu sistēmu Latvijā. *Jurista Vārds*, 27. <https://m.juristavards.lv/zinas/284880-valdiba-atbalsta-pareju-uz-divu-veidu-cie>